

Pregledni rad

UDK 821.134.2.09-1

Stijepo STJEPOVIĆ (Zadar)

Sveučilište u Zadru

sstjepovic@unizd.hr

BERCEOVI *SIGNA PELAGI* U KONTEKSTU SREDNJOVJEKOVNE APOKALIPTIČNE KNJIŽEVNOSTI

Ovaj rad analizira prvih deset strofa spjeva Gonzala de Bercea, *Los signos que aparecerán antes del juicio final*, u kojima pjesnik iznosi prva četiri od petnaest znakova koji prethode posljednjem sudu, a koji su zbog svoje povezanosti s morem nazvani *signa pelagi*. Samoj analizi prethodi uvod koji pruža kulturnopovijesni kontekst nastanka spjeva, od općenitih okolnosti do apokaliptičnih književnih djela koja su prethodila ili utjecala na Bercea.

Ključne riječi: Berceo, apokaliptična književnost, srednjovjekovlje, španjolska književnost

Gonzalo de Berceo je pjesnik koji se nalazi u samim začetcima kastiljske književnosti. Njegovo djelo *Los signos que aparecerán antes del juicio final* bavi se apokaliptičnom tematikom. Poema se sastoji od sedamdeset i sedam strofa. Svaka strofa ima četiri monorimna stiha s cezurom, zbog čega je ovaj način pisanja dobio naziv *cuaderna vía*, a svaki stih ima četrnaest slogova. Tematski, tekst možemo podijeliti u tri dijela, od 1. do 24. strofe, od 25. do 60. i od 61. do 77. strofe. U prvom dijelu pjesnik izlaže petnaest znakova koji prethode posljednjem sudu, u drugom dijelu opisuje paklene muke i rajske nagrade, dok u trećem dijelu apelira na savjest primatelja poruke kako bi ozbiljno uzeo njezin sadržaj i promijenio život. U ovom će radu u središtu zanimanja prva četiri znaka koja prethode sudu te odgovaraju tekstu od 5. do 10. strofe, a tematski su vezana uz događaje povezane s morem.

Prva polovica 13. stoljeća po mnogo čemu je prekretnica u hispanskom srednjovjekovlju, a prvorazredni događaj koji je zajednički simbol ovim promjenama je bitka kod mjesta Navas de Tolosa 1212. Ipak, ovaj se događaj nije dogodio nenadano već su mu prethodila stoljeća pripreme. Nakon kolapsa antičke civilizacije uslijedilo je dugotrajno i mukotrpno razdoblje oporavka. U postupku rastakanja i raspada koje je potrajalo stoljećima jedine oaze kulture

koje su čuvale i prenosile znanje sljedećim naraštajima na prostoru europskog zapada bili su samostani, posebno oni benediktinski. Samostan je bio poput oraha koji je uz pomoć tvrde ljuske branio dragocjeni sadržaj u svojoj sredini. I dok se središnji dio Europe donekle konsolidirao, posebno nakon uspostave Franačke države, rubni su dijelovi bili i dalje izloženi napadima. Prostor Pirinejskog poluotoka bio je jedan od takvih rubnih dijelova koji je u srednjovjekovlju proživljavao procese koji su se u znatnoj mjeri razlikovali od ostatka Europe. Arapskim osvajanjima u 8. stoljeću prostor Pirinejskog poluotoka odsječen je od ostatka Europe i postaje dijelom ogromnog kalifata koji se prostire od Atlantika do rubnih dijelova Indije. Ipak, u graničnoj zoni između kalifata i Franačke, na južnim obroncima Pirineja i u planinskim područjima na samom sjeveru Pirinejskog poluotoka, moglo bi se reći na ničijoj zemlji, formiraju se jezgre kršćanskih državnica koje će tijekom sljedećih stoljeća širiti svoj teritorij prema jugu.¹ Do konca 10. stoljeća njihovo je napredovanje sporo i mukotrpno i ta kraljevstva uglavnom žive izolirano od ostatka Europe i procesa koji se odvijaju sa sjeverne strane Pirineja. Ali od 11. stoljeća situacija se značajno mijenja. Prodor prema jugu se intenzivira i uspostavljaju se dinastičke veze s europskim plemstvom dok se na duhovnom planu to održava putem širenja klinijevske, odnosno gregorijanske reforme što kulminira zamjenom lokalnog mozarapskog crkvenog obreda onim rimskim na saboru u Burgosu 1080. godine. Alfons VI vlada dvama središnjim kraljevstvima, kastiljskim i leonskim, sklapa brakove s francuskim plemstvom te promovira crkvene reforme. Žila kucavica koja će od 11. stoljeća cijeli prostor sjevera Pirinejskog poluotoka spojiti s Europom je hodočasnička staza prema Santiago de Composteli. U ovom kulturnopovijesnom kontekstu krajem 10. ili početkom 11. stoljeća nastaju i najstariji sačuvani zapisi na nekom iberoromanskom jeziku, poznate *glosas Emilianenses*, koje svoj naziv duguju samostanu San Millán de la Cogolla. Upravo ovaj samostan paradigmatički objedinjuje razne prethodno spomenute momente. Na tom je prostoru u 6. stoljeću obitavao pustinjač Aemilianus, a u 7. se stoljeću na pustinjakovu grobu uspostavlja vizigotski samostan kao i svetački kult zahvaljujući kojem je dobio ime. Samostan preživljava arapska razaranja i pojavljuje se u 11. stoljeću kao nositelj crkvenih reformi, između ostaloga i zahvaljujući dolasku stranih redovnika posredovanjem Alfonsa VI. U selu Berceo, u neposrednoj blizini ovog samostana, koncem 12. stoljeća rodio se Gonzalo, prvi pjesnik koji je pisao kastiljskim jezikom. Istovremeno, u drugim dijelovima Europe pojavljuju se značajne ličnosti koje će odrediti njezin identitet sa svojim znanstvenim i umjetničkim dosezima.

¹ Fernando Domínguez Reboiras: „La España medieval, frontera de la cristiandad“, u: Vázquez, A.; Galindo, A. (ur.): *Cristianismo y Europa ante el Tercer Milenio*, Universidad Pontificia, Salamanca, 1998, p. 75–88.

S jedne strane car Fridrih II svojim političkim potezima nagoviješta prototip moderne države, a s druge strane podupiranjem sicilskih pjesnika postavlja talijanski jezik uz bok latinskom. Europom niču prva sveučilišta, a rijeke hodočasnika slijevaju se u Rim i Santiago. Od presudnog je značenja i pojava tzv. prosjačkih redova od kojih su najznačajniji franjevci i dominikanci. Dotadašnji sustav redovništva na Zapadu počivao je na benediktinskom Pravilu. Benediktinski samostani od 6. stoljeća funkcioniraju kao fizičke i duhovne utvrde koje čuvaju pismenost i kulturu. Jedno od temeljnih načela Pravila je i *stabilitas loci*, naime redovnici su ulaskom u jedan samostan ostajali u njemu do smrti, a svaki pojedini samostan bio je samostalan i nije pripadao nekoj većoj mreži. Načelo supsidijarnosti primjenjivalo se u potpunosti. Pojava prosjačkih redova donosi velike promjene. Redovnici postaju pokretni i, barem u počecima ovih dvaju redova, žive lutalačkim načinom života. Veliki propovjednički žar ubrzo ih rasprostranjuje diljem Europe. Ubrzo pripadnici ovih redova ulaze i na sveučilišta pa Bonaventura, Duns Scotus i William Ockham postaju vodeći teološki mislioci srednjovjekovlja dok teologija proživljava vrhunac svoje sistematizacije kroz djelovanje Tome Akvinskog. Sva ova događanja nisu bez posljedica i s južne strane Pirineja.

Pjesnička kompozicija koja u sebi sintetizira razmišljanja i brige srednjovjekovlja, a ostavlja i značajan utjecaj na sljedeća stoljeća zasigurno je apokaliptični himan *Dies irae*. I u ovom se slučaju pripadnici dvaju novih redova, franjevac Toma Čelanski i dominikanac Latino Malabranca Orsini pojavljuju kao mogući autori ovog spjeva,² premda ima i onih koji mu porijeklo traže kod Bonaventure ili kod nekih značajnih duhovnih ličnosti iz prijašnjih stoljeća kao što su Grgur Veliki i Bernard iz Clairvauxa.³ Bez obzira na autora ili upravo zbog onih koji se nalaze pri vrhu popisa potencijalnih autora, spjev je izvrsno odrazio srednjovjekovnu duhovnost, a u prilog njegovoj općeprihvaćenosti govori i činjenica da je bio dio redovite liturgijske prakse do sredine 20. stoljeća.

Apokaliptične teme duboko su ukorijenjene u judeokršćanskoj biblijskoj i nebiblijskoj književnosti. Sama riječ *ἀποκάλυψις* uobičajeno se prevodi kao otkrivenje, odnosno iznošenje na vidjelo nekih skrivenih znanja. Do otkrivenja dolazi putem nadnaravne objave koju prima prorok kao autor teksta. U Starom zavjetu apokaliptične elemente nalazimo u knjigama proroka Baruha, Ezre, Hagaja, Izaije, Joela i Zaharije, a najizraženije kod proroka Danijela. U Novom zavjetu apokaliptični odlomci nalaze se u evanđeljima i Pavlovim poslanicama, a čitava knjiga posvećena ovoj temi nalazi se na samom kraju

² Ernesto Monaci, *Scritti vari di filologia*, Forzani, Roa, 1901, p. 488.

³ Charles Herbermann, *Catholic Encyclopedia*, Robert Appleton Company, New York, 1913.

Biblije u Ivanovoj Apokalipsi, odnosno knjizi Otkrivenja. Pored spomenutih knjiga postoji još i cijeli niz apokrifnih apokaliptičnih starozavjetnih i novoza-vjetnih djela koja nisu ušla u kanon Biblije. Ubrzo nakon nastanka posljednje biblijske knjige, u drugom stoljeću, javljaju se prvokršćanski pisci koji su bili u neposrednom kontaktu s najznačajnim osobama iz prvog stoljeća kr-šćanstva. U svojim spisima ističu da je povijest koja je započela stvaranjem i čovjekovim padom u grijeh došla do svog posljednjeg stadija Kristovim otkupiteljskim djelovanjem nakon kojeg su nastupila „posljednja vremena“. Kršćanstvo, uračunavajući pritom i njegove židovske korijene, povijest pro-matra linearno, a ne ciklički. Svršetak ovozemaljskog svijeta prvorazredna je tema od samih početaka. Već se u Pavlovim poslanicama iskazuje potreba za zauzdavanjem pretjerane zabrinutosti koja je pojedine vjernike očito dovodila do opsesije. S jedne strane Pavao potiče na stalnu budnost i iščekivanje op-ćeg suda i Kristova povratka dok s druge strane osuđuje i odbacuje potpunu obuzetost ovim pitanjem koja je rezultirala proricanjem fiksnih datuma kada bi se pojedina apokaliptična zbivanja trebala dogoditi. O apokaliptičnim pi-tanjima raspravljaju u svojim spisima i Ignacije Antiohijski, Justin, Tertulijan i Origen.⁴ Unatoč odbacivanju takvih gotovih rješenja određeni su povijesni trenuci izazivali jača apokaliptična razmišljanja. Raspadanje Carstva i propast staroga svijeta u očima brojnih promatrača izazivala je osjećaj da je riječ i o konačnom kraju. Budući da mnogi pripisuju ova zbivanja, a posebno pusto-šenje Rima 410. god., pojavi i pobjedi kršćanstva, pisci poput Aurelija Augu-stina i Pavla Orozija⁵ tome proturiječe ističući da nije riječ o propasti već o smjeni epoha. Augustin upozorava da svaki događaj ima svoje lice i naličje te spominje povijesne događaje iz ranijih stadija rimske države kako bi ukazao da je svojevrsna kriza bila uvijek prisutna.⁶ Orozije, porijeklom iz hispanskih krajeva, dijeli povijest na periode babilonske, makedonske, kartaške i rimske države nakon kojih će uslijediti stvaranje univerzalnog kršćanskog carstva koje će biti sljednik svih navedenih država. Dakle, konačni rasplet ljudske povijesti morao bi s dogoditi tek na kraju tog posljednjeg carstva. Ovo su naj-osnovniji obrisi ideja kojima su se nadahnjivali srednjovjekovni pisci u svo-jim razmatranjima o apokalipsi. Jedno od značajnih srednjovjekovnih djela apokaliptičnog karaktera, a zasigurno najznačajnije na Pirinejskom poluotoku su *Commentarium in Apocalypsin* Beatusa iz Liébane iz druge polovice 8. stoljeća. Pri sastavljanju svog djela Beatus se služio ulomcima iz djela Ireneja,

⁴ Alexander Roberts, James Donaldson, ur., *Ante-Nicene Fathers*, Peabody, Massachusetts: Hendrickson, 1994.

⁵ Marie-Pierre Arnaud-Lindet, *Orose: Histoires contre les païens*, 3 vols, Collection des Uni-versités de France, Les Belles Lettres, Paris, 1990–1991.

⁶ Aurelije Augustin, *O državni Božjoj*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1995.

Jeronima, Ambrozija, Augustina, pape Grgura I, Izidora Seviljskog i drugih. Djelo se prepisivanjem širilo diljem Europe tako da je do danas sačuvano trideset i pet primjeraka od kojih je dvadeset i sedam ilustrirano, a u nekim slučajevima se među ilustracijama nalazila i *mappa mundi*. Primjerci su dobili naziv *beatus*, a jedan od njih nastao je i u samostanu Svetog Dominika u Silosu. Berceo je kao autor životopisa Svetog Dominika iz Silosa zasigurno bio upoznat s ovim *beatusom*.⁷ U ranosrednjovjekovnoj hispanskoj eshatološkoj tradiciji ne smije se zanemariti niti *Prognosticum futuri saeculi Julijana iz Toleda* niti djela Aspringija iz Beje.⁸ Početna neodlučnost u bavljenju ovim temama na hispanskom prostoru duguje se, između ostaloga, i želji za distanciranjem od priscilianizma.⁹

Prve četiri strofe predstavljaju uvod. Berceo svoje apokaliptično izlaganje otvara obraćajući se gospodi i tražeći njihovu pažnju na trenutak. Za razliku od novovjekovnog i modernog poimanja, autorstvo i originalnost potrebno je prikriti i zatomiti. Pravi autor je samo Bog, a čovjek može biti samo dobar imitator. Za postizanje ovog efekta autor se služi uobičajenim postupkom koji susrećemo u predmodernoj književnosti, a to je da se poziva na neku staru i učenu knjigu. Postupak ima i svoje podvarijante pa tako neki autori nalaze anonimna djela koja dovršavaju, ali u Berceovom slučaju autor „svete knjižice“ je poznat i riječ je o svetom Jeronimu. Pozivanje na Jeronima, prevoditelja svetopisamskih tekstova s hebrejskog i grčkog na latinski, daje Berceu čvrsto uporište *ex auctoritate* kako bi započeo svoje izlaganje. Jeronimov prijevod, poznat pod naslovom *Vulgata*, postaje na srednjovjekovnom Zapadu temeljna orijentacijska točka za bavljenje Svetim Pismom, posebno imajući u vidu da je poznavanje hebrejskog i grčkog bilo vrlo ograničeno. *Vulgata* poprima značenje kanonskog teksta, gotovo se može reći alternativnog izvornika. Bilo je prijepora oko pitanja je li Berceo konzultirao Jeronimove spise izravno ili putem posrednika. Kao najraniji spomen *signa iudicii* navodi se tekst eritrejske Sibile kojeg Augustin prevodi u svom traktatu *De civitate Dei*. Premda su ovaj tekst navodili Laktancije i Izidor Seviljski, nije se održao kao izvor u daljnjim stoljećima.¹⁰ Postoje naznake da se Berceo služio tekstovima Petra Comestora i Petra Damianija.¹¹ Odlomak iz Matejevog evanđelja, kao i paralelna mjesta

⁷ Vicki Ann Warren, *Las iluminaciones del Apocalipsis: Gonzalo de Berceo y el Beato de Silos*, doktorska disertacija, Universidad Complutense de Madrid, 2014.

⁸ Estefanía Bernabé Sánchez, *Los signos del Juicio Final: Gonzalo de Berceo y la tradición escatológica medieval*, Ediciones de La Ergástula, Madrid, 2013.

⁹ Andrés Barcala Muñoz, *El fantasma del priscilianismo, Apringio de Beja y el Apocalipsis*, *Hispania sacra* 49 (1997), p. 327–348.

¹⁰ Brian Dutton, *El Duelo de la Virgen, Los Himnos, Los Loores de Nuestra Señora, Los Signos del Juicio Final (Obras Completas III)*, Tamesis Books, London, 1975, p. 135.

¹¹ José Luis Pensado Tomé, *Los „Signa Iudicii“ en Berceo*, *Archivum: Revista de la Facultad*

u drugim sinoptičkim evanđeljima, koji govori o ovim zbivanjima prilično je kratak i navodi tek nekoliko znakova. Na nebu tako dolazi do pomrčine sunca i mjeseca, pada zvijezda i uzdrmanja nebeskih sila, a zatim i pojava „znaka Sina Čovječjega“, dok istodobno na zemlji vlada smrtna tjeskoba.¹² Dakle, za razradu ove teme bilo je potrebno posegnuti za Ivanovim Otkrivenjem i njegovim starozavjetnim prethodnicima. Petar Damjan, koji proučava-teljima ove teme preporuča Augustinovo djelo *De civitate Dei* i Jeronimove komentare proroka Daniela, navodi da je Jeronim izlučio petnaest znakova, a svaki znak odgovara jednom danu koji neposredno prethodi sudu. Od sveto-pisamskih tekstova ističe ulomke iz proroka Izaije, proroka Daniela, Druge poslanice Solunjanima te Ivanovo Otkrivenje. U prvom dijelu svog traktata objašnjava kako je teško govoriti o posljednjim stvarima kao što je teško govoriti o onome što je bilo prije postanka svijeta. Damjan hvali svog čitatelja zbog njegovog zanimanja, ali mu i objašnjava da traži od njega ono što mu je nepoznato i prisiljava ga da istražuje i poučava nepoznanice. S druge strane, navodi da je korisno i vrijedno razmišljati o tome kako je vremenito prolazno u usporedbi s trajnim, a ljudi mogu o tome znati samo ono što im je objavio Bog koji nema početka ni kraja. U posljednjem, četvrtom poglavlju svog izla-ganja Petar Damjan navodi znakove apokaliptičnih zbivanja po danima. Prva četiri znaka klasificira kao *signa pelagi*, sljedeća tri kao *signa aeris*, a ostalih osam ne svrstava u skupine.¹³ Kod Petra Comestora nalazimo, za razliku od Damjanovog teksta, gotovo potpunu podudarnost s Berceovom raspodjelom znakova na dane. Comestorov je tekst prilično sličan onome koji se pripisuje Bedi Časnome, ali se smatra da je prerađen u 11. stoljeću zbog čega dobiva naziv Pseudo-Beda. U drugoj polovici 12. stoljeća pojavljuje se i *Liber sententiarum* Alana iz Lillea koji se također poziva na Jeronima i navodi petnaest znakova.¹⁴ Iz istog vremena je i latinski tekst pisan u obliku *cuaderna via* koji je možda bio predložak Berceovim stihovima.¹⁵

U svakom slučaju Jeronimova mu je knjižica poslužila kao vodič, a Jeronima naziva *Padre Jerónimo, pastor de nos e tienda* koji je čitajući he-brejski svetopisamski tekst pronašao čudne i zanimljive stvari.¹⁶ Po Berceu,

de Filología 10 (1960), p. 229–270.

¹² Mt 24, 29–30. Biblijski navodi donose se prema sljedećem izdanju: *Biblija: Stari i Novi zavjet*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2018.

¹³ Petrus Damianus, *De novissimis et Antichristo*, PL 145 0840A, mlat.uzh.ch, Digitalni repo-zitorij *Corpus Corporum* Sveučilišta u Zürichu.

¹⁴ Alanus de Insulis, *Liber sententiarum*, PL 210 0229A, mlat.uzh.ch, Digitalni repozitorij *Corpus Corporum* Sveučilišta u Zürichu.

¹⁵ Rudolf Pieper, *Zur Geschichte der mittellateinischen Dichtung, IV: Quindecim signa ante iudicium*, Archiv für Literaturgeschichte, 9 (1880), p. 119.

¹⁶ Kratki citati iz prvih deset strofa Berceovog spjeva donose se prema sljedećem izdanju:

riječ je o pitanjima koja zahtijevaju dulje izlaganje: *qui oír las quisiere, tenga que bien merienda*. Naime, *omne bono* razradio je u svojim spisima pojavu određenih znakova, *cosas extrañas, de extraña hacienda*, koji prethode posljednjem sudu, a koji se u latinskim tekstovima nazivaju *signa iudicii*. Duboka tjeskoba izražena u evanđeoskim ulomcima nalazi svoj snažan odraz na koncu treće strofe: *venrán muy grandes signos, un fiero temporal, que se verá el mundo en presura mortal*. U četvrtoj, završnoj strofi uvoda, Berceo zaključuje da je Jeronimov cilj *salus animarum*; da puk koji izgubljeno luta popravi svoje ponašanje, iskupi svoje grijehe i ne bude odijeljen od Krista. Sredstvo kojim se to postiže je *timor Domini* ili *que se tema el Pueblo*.

Petom se strofom otvara opis znakova, odnosno njihov prvi dan. Prvi od zastrašujućih znakova je podizanje razine mora koje će svojom visinom nadići čak i najviše vrhove planina. Dok Comestor navodi da ta razlika iznosi četrdeset lakata, a Damjan petnaest lakata, Berceo ne daje egzaktne mjere već samo spominje *muchos estados*, ali je bogatiji u opisivanju okolnosti ovih zbivanja dajući i svoj osobni zaključak o strahovitosti ovoga prizora u posljednjem stihu šeste strofe: *quiquiere que lo vea será mal espantado*. Osobitost ovog uzdizanja mora leži u činjenici da ne dovodi do poplave i općeg potopa svijeta i čovječanstva kao u pripovijesti o Noi iz Postanka, već se događa fenomen koji evocira prizore prelaska Crvenoga mora iz Izlaska: *Kad su se vode razdvojile, Izraelci sidoše u more na osušeno dno, a vode stajahu kao bedem njima nadesno i nalijevo*.¹⁷ Naime, prizor uzdignutog mora podsjeća na led ili dobro obrađen zid pa ga Berceo opisuje riječima: *será como helado, como pared enfiesta o muro bien lavrado*. Poruka nade koju donosi pripovijest o općem potopu podrazumijeva pročišćenje čovječanstva nakon čega slijedi novi početak. Unatoč tragičnosti sveopćega uništenja, ispred Noe i njegovih potomaka stoje nove prilike i mogućnosti. Izlazak izraelskoga naroda iz egiptaskog sužanjstva, prikazan u Knjizi izlaska, ima potpuno druge konotacije. U bezizlaznoj situaciji, dok ih progone faranovi vojnici, Izraelci dolaze do morske obale. Tada nastupa događaj dramatične transcendentalne intervencije koji se zbiva u vrlo kratkom vremenskom odsječku. U kršćanstvu se izlazak iz Egipta, prva Pasha, promatra kao predznak Kristove muke, smrti i uskrsnuća koji se također događaju upravo na taj blagdan. Posljednji sud kao događaj prema kojem je usmjerena čitava povijest čovječanstva postaje tako ponovno uprizorenje Pashe, poput njezinog trećeg, završnog čina. Povezanost Kristove Pashe i posljednjeg suda bila je vidljiva i kroz liturgijsku tradiciju budući da je četvrti crkveni sabor u Toledu iz 633. odredio da se Otkrivenje čita u svim

Gonzalo de Berceo, *Los signos que aparecerán antes del juicio final*, Edición de Arturo M. Ramoneda, Castalia, Madrid, 1980.

¹⁷ Izl 14, 21–22.

crkvama hispanskog prostora tijekom pashalnog vremena, odnosno od blagdana Uskrsa do blagdana Duhova, te da ga svećenici moraju znati objasniti vjernicima. Ako tome dodamo da se smatra kako je utjecaj spisa Beatusa iz Liébane bio značajan do te mjere da je čak doprinio i uspostavi kulta svetog Jakova, ne iznenađuje tvrdnja o općoj omiljenosti Otkrivenja među mozara-bičkim vjernicima u stoljećima koja slijede.¹⁸

Drugi znak, odnosno dan, odgovara sedmoj strofi koja donosi antitezu događaja iz prvog dana. Idući iz jedne krajnosti u drugu, more se povlači dotle da se nalazi na dubini na kojoj ga ljudi više ne mogu vidjeti. Berceo ponovno naglašava element straha, ali za razliku od tjeskobe pred zastrašujućim prizorom nepomičnog morskog zida iz prve strofe, u ovom je slučaju riječ o strahu od nepoznatog i zazoru od neistražene provalije u kojoj se more skriva pa nitko niti ne pomišlja na takav pothvat: *de catarlo nul omne sól non será osado*. Konac strofe daje kratku obavijest o povratku mora u prvotni položaj. Prva dva znaka, koja zapravo funkcioniraju kao dihotomija teze i antiteze simbola podizanja mora, jasno ukazuju da je još uvijek riječ o upozorenju. Ne događa se opće uništenje svijeta iz Postanka niti potapanje egipatskih progonitelja kao u Izlasku pa se može zaključiti da cilj još uvijek nije smrt ni uništenje nego izazivanje straha. More u Otkrivenju dijeli zlu sudbinu koja čeka zemlju, a na njegovom žalu, dakle na spoju kopna i mora, stoji Zmaj. U predmodernom društvu more ima prvorazrednu komunikacijsku ulogu, najveći dio prometa odvija se morskim putem, a na obali ili u njezinoj neposrednoj blizini nalaze se najveća urbana središta. Apokaliptični Babilon sa svojom trgovinom koja privlači ljude sa svih strana svijeta najveći je od tih središta i čeka ga *sud nad Bludnicom velikom što sjedi nad vodama velikim*¹⁹ što uzrokuje očaj među trgovcima i moreplovcima jer *svi kormilari i putnici, svi mornari i moreplovci izdaleka stoje i, gledajući dim njezina požara, zapomažu*.²⁰ Živa bića u moru bit će uništena djelovanjem drugog od sedmorice anđela, a more će u preobraženom svijetu nakon suda u potpunosti nestati.

Opisujući treći dan, Berceo u osmoj strofi pojačava osjećaj straha i tjeskobe dvama sintagmama *será grant espanto e un fiero pesar* čime jasno izražava razliku u odnosu na razmjerno jednostavni izraz *mal espantado* iz opisa prvog znaka. Od ovog se trenutka u apokaliptična zbivanja uključuju i živa bića. Sve se ribe pojavljuju na morskoj površini ispuštajući glasne zvukove. One su na ovaj dvostruki neprirodni ili natprirodni čin primorane nagonom koji ih nadilazi: *non podiendo quedar*. Deveta strofa donosi odgovor ostalih

¹⁸ Joël Saugnieux, *Berceo y el Apocalipsis*, u: Actas de las III Jornadas de Estudios Berceanos, 1981, p. 161–178.

¹⁹ Otk 17, 1.

²⁰ Otk 18, 17–18.

životinja na poziv riba. One se odzivaju redosljedom u poretku stvaranja odnosno stupnju razvijenosti, po srednjovjekovnom shvaćanju, pa nakon riba slijede velike i male ptice koje se kreću ispuštajući također krikove jer su *todas mal espantadas*. Na koncu njihov primjer slijede domaće i divlje životinje koje se, dolaskom noći, ne mogu smiriti i otpočinuti. Kod ovog znaka nema povrata u prvobitno stanje pa prema tome označava trenutak prijelaza od prijetnje do realizacije.

Četvrti i posljednji *signum pelagi* očituje se u paradoksalnom izgaranju mora i rijeka. Odmah na početku desete strofe Berceo daje do znanja da se znaka koji slijedi treba jako bojati. Gorenje je izuzetno snažno što kod ljudi uzrokuje potpunu pomutnju, a strah ih dovodi do želje za skrivanjem pod zemljom: *querranse, si podieren, so la tierra meter*. U biblijskoj je simbolici podzemlje mjesto smrti, a u ovom je slučaju prisutna čak i želja za nepostojanjem koja evocira ulomak iz Hošee: *Tad će govoriti brdima: „Pokrijte nas!“ i bregovima: „Padnite na nas!“*.²¹ Ovim se znakom zaključuju *signa pelagi* i novi niz ostvarivanjem prvog značajnog destruktivnog zahvata u apokaliptičnoj dinamici.

Berceovi *signa pelagi* nadovezuju se na četiri uvodne strofe te sadržajno predstavljaju prijelaz prema iznimno dramatičnim i destruktivnim apokaliptičnim odgađajima koji slijede u idućih jedanaest znakova. U njima uočavamo upozoravajući karakter teksta u kojem pjesnik pokušava doprijeti do primatelja svoje poruke i posvijestiti mu nužnost promjene životnog smjera. Ovaj će se motiv zrcalno preslikati na posljednji dio poeme kada će autor još snažnije upozoravati svoje slušatelje odnosno čitatelje na neminovnost tih događaja i potrebu obraćenja. Premda je podjela na različite vrste znakova prisutna kod Petra Damjana i premda Berceova poema po mnogo čemu odgovara drugim srednovjekovnim tekstovima, njezina se posebnost iskazuje u stvaranju amalgama između srednjovjekovne apokaliptične književnosti nastale izvan Pirinejskog poluotoka i specifičnog iberskog pristupa ovoj temi koji ima svoje uporište u ranosrednjovjekovim autorima, a kulminira pojavom Beatusa iz Liébane koji apokaliptične teme čvrsto vezuje uz događaje povezane s arapskim osvajanjem i vlašću nad poluotokom.

²¹ Hoš 10, 8.

Stijepo STJEPOVIĆ

**BERCEO'S *SIGNA PELAGI* IN THE CONTEXT OF
MEDIEVAL APOCALYPTICAL LITERATURE**

This paper analyses the first ten strophes of the poem *Los signos que aparecerán antes del juicio final* written by Gonzalo de Berceo. The poet exposes the first four of the fifteen signs that anticipate the final judgement, which are called *signa pelagi* because of their connection to the sea. The analysis is preceded by an introduction that explains a cultural and historical perspective of the creation of the poem, from general circumstances to the apocalyptic literary works that preceded or influenced Berceo.

Key words: *Berceo, apocalyptic literature, Middle Ages, Spanish literature*